

ORHAN HANÇERLİOĞLU

Dört bin yıllık düşünce, sanat ve
bilim tarihinin klasik yapıtları
üstüne eleştirel inceleme

DÜŞÜNCE TARİHİ

Remzi Kitabevi

ORHAN HANÇERLİOĞLU 1916 yılında İstanbul'da doğdu, 1991'de öldü. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirerek Meriç, Karaisali, Keşan'da kaymakamlık yaptı (1943-1946). İstanbul'da Belediye Müfettişliği, Emniyet Şube Müdürlüğü (1950), İstanbul Şehir Tiyatroları Müdürlüğü (1954) görevlerinden sonra İETT Hukuk İş-

leri Müdürlüğü'nden emekliye ayrıldı (1978). *Karanlık Dünya* (1951), *Ekilmemiş Topraklar* (1954) romanları kırsal kesimin sorunlarını yansıtır. *Büyük Balıklar* (1952), *Oyun* (1953), *Ali* (TDK Ödülü, 1956) *Yedinci Gün* (1957) kent yaşamında insan ilişkilerini, kişilerin psikolojik açmazlarını sergiler. Düşünce akımlarını, düşünce sorunlarını konu edinen *Erdem Açısından Düşünce Tarihi* (1963), başlangıcından günümüze *Mutluluk Düşüncesi* (1985), *Özgürlük Düşüncesi* (1966) gibi yapıtlarını ansiklopedik çalışması izledi: *Felsefe Ansiklopedisi* (9 cilt, 1980). Yazarın hazırladığı sözlükler ise şunlardır: *Felsefe Sözlüğü*, *İslam İnançları Sözlüğü*, *Ekonomi Sözlüğü*, *Ticaret Sözlüğü*, *Türk Dili Sözlüğü*, *Dünya İnançları Sözlüğü*, *Toplumbilim Sözlüğü* ve *Ruhbilim Sözlüğü*.

ORHAN HANÇERLİOĞLU

Düşünce Tarihi

*Dört Bin Yıllık Düşünce, Sanat ve
Bilim Tarihinin Klasik Yapıtları Üstüne
Eleştirel İnceleme*

Remzi Kitabevi

DÜŞÜNCE TARİHİ / Orhan Hançerlioğlu

© Remzi Kitabevi, 1985

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak tasarımı: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-2136-4

BİRİNCİ BASIM: 1970

YİRMİ DOKUZUNCU BASIM: Aralık 2025

Kitabın bu basımı 1000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika No: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No. 77, Bağcılar-İstanbul
Sertifika No: 44903 / Tel (212) 629 0615

İçindekiler

Birinci Baskıdan Önce	9
Üçüncü Baskıdan Önce.....	9
Dördüncü Baskıdan Önce.....	9

GÖK BOŞLUĞUNDA BİR DÜNYA, 11

Suda Bir Hücre	11
Yaşamak	12
Yeryüzünde Bir İnsan.....	13
İnsanda Bir Korku.....	28
Korkuda Bir Kavram	28
Kavramda Giz	37

ALTINÇAĞ, 44

Özdeği Biçimlendiren Marduk.....	47
Tanrılara Kafa Tutan Kral.....	48
Ölümler Kitabı.....	50
Evren-Tanrı.....	53
Aydınlık ve Karanlık	56
Eloahlar Arasında Bir Yahova.....	58

ANTİKÇAĞ, 65

Zeus	68
Dionysos.....	69
Apollon.....	70
Eros	71
Anteros	71
Aphrodite.....	72
Psyche	73
Pan	74
Prometheus.....	75
Pandora	76

Uyum.....	78
İlk Fizikçiler	80
Kutsal Matematik.....	86
Karanlıklar İçinde İlk Işık	88
Gök Boşluğunda Bir Zekâ.....	91
Düşsel Varsayımlar Başlıyor	93
Büyük Öğütçüler	95
Mutluluk Köpeklikte	100
Mutluluk Keyfetmede.....	101
Alınyazısı	103
Düşsel Bir Evren.....	105
Öğütler Yetmeyince.....	110
Her İşe Yarayan Erdem	113
Theos ve Theoria	116
Şüphe	123
Çiçekli Bir Bahçe	128
Direkler Arasında Bir Galeri	132
Baba ve Oğul.....	134
Gerekli Olan.....	137
İki Kurum.....	149
İlk Kavga	151
İki Kavram	153
Dinsel Bireşim	154
Tanrıya Götüren Üç Yol.....	155
Üç Üçüzlüler.....	158

ORTAÇAĞ, 159

Bütün Bunlar Yetmeyince.....	169
İslam ve Düşüncesi.....	170
Tasavvuf.....	193
İnsanın İnsanla Savaşı	212
İnsanın Kendisiyle Savaşı	216

YENİDENDOĞUŞ, 224

İnsan ve Deliliği	235
Ayna	240
Bre Zavallı İnsan	242
Ütopya.....	243

Pasifik Okyanusu'nda Bir Ada	248
Güneş Ülkesi.....	250
Atinalı Timon	254

DÜŞÜNÜYORUM, DEMEK Kİ VARIM, 258

Karıncayla Yaban Keçisi	264
Tap ve İste	267
Boş Kâğıt	273
Her Şey İyidir	276
Yaşasın Bencillik	285
Defolun, Aşk ve Öç Alma Duyguları.....	289

AYDINLIK, AMA KAÇ MUMLUK?, 293

Sakal Bırakma Özgürlüğü	321
-------------------------------	-----

METAFİZİĞE KARŞI FİZİK, 326

Usun Sınırları	328
Krallık Etmekten Bıkılır mı?	340
Heykel	343
Ben	348
Ben Olmayan	352
Evrensel Ruh.....	356
Nane Ruhu.....	374
Taşı Parçalayan Mantar	377
Evet Diyen İnsan.....	380
Doktor Jekyll ve Mister Hyde	384
Üçüncü Yol	385

HER ŞEY BENİM İÇİN, 397

Öyleyse Yararlanalım.....	398
Suç ve Cezası.....	402
Aşk.....	406
Kazık.....	409
Kaba ya da Ham.....	416
Kaba Ekonomi	418
Gerçek Aydınlik.....	445
Bilgi.....	468
İnsandışı.....	471

XX. YÜZYIL, ÇALPARALARLA BAŞLIYOR, 476

Çalpara Orkestrasının Şefi.....	479
Çocuklar İçin Özgürlük	484
Bilincin Altı ya da Dışı	487
Aşağılık Duygusu	491
Bilimi De Bırakın.....	491
Keyfinize Bakın	495
Olmak ya da Olmamak	499
Saçma.....	506
Varlığın Bilimi	512
Varmış Gibi.....	517
Varsayım	519

METAFİZİĞE KARŞI METAFİZİK, 522

Hayır Diyen İnsan.....	526
İnsan Artık Sade Ruh	531
İnsan Uzayın Derinliklerinde.....	550
Biraz Daha Öğüt.....	559
Mutlu Olmak İçin Dağlara Tırmanmak Gerek	568
Mavi Kuş	571
Evrenimiz Kırmızıya Kayıyor	574
Öğüt Dinlemeyen İnsan.....	578
Kişi Adları Dizini	579

BİRİNCİ BASKIDAN ÖNCE

Bu yapıtı; erdem, mutluluk ve özgürlük üstüne yaptığım çalışmalardan meydana gelmiştir. Bu kavramları incelemeye giriştiğim yıllarda böylesine bir bütünlemeyi düşünmemiştim. Ne var ki her üç kavramın da tarihsel serüveni zorunlu olarak birbirlerine bağlıydı ve sonunda kaynaştırılmaları gerekiyordu. Elinizdeki yapıtı, bu gereğin ürünüdür.

O. H.

ÜÇÜNCÜ BASKIDAN ÖNCE

Daha önce söylediğim kaynaştırma işlemini bu baskıda geliştirmeye çalıştım. Özellikle Kant, Comte, Hegel gibi düşünürlerin sunulmasında ayrıntılara girmek gereğini duydum. Buna karşı, kimi düşüncelerin de gereksiz ayrıntılarını ayıkladım. Amacım, yapıtı daha bir derleyip toplamaktı.

Öğrenmek benim mutluluğumdur. Öğrendiklerimi özetleyip yayınlar-ken bu mutluluğu okurlarıma da aktarmak istemişim. Ataç ustanın bir za-manlar dediği gibi; pek büyümsemeyin, ama pek de küçümsemeyin, yeter.

O. H.

DÖRDÜNCÜ BASKIDAN ÖNCE

Bir roman rahatlığıyla okunmasını istiyordum. Yeniden düzenledim ve geliştirdim. Kimi ayrıntılardan vazgeçemedim, daha iyi açıklayabilmek için yeni ayrıntılara da girdim.

Düşüncenin tarihi, insanlaşma sürecinin de tarihidir. Yıllarca önce yaptığım çalışmaların zorlamasıyla giriştiğim bu öykü, anlatılması kolay bir öykü değildi. Eksiklerim var belki. Ama bunca yıllık çalışmanın sonunda bir şey öğrendim: Eksiksiz ve yanlışsız bir yapıtı yazmak olanaksız. Bizler nasıl bizden öncekilerin eksiklerini gidermeye çalışmışsak bizden sonrakiler de bizim eksiklerimizi giderirler, yanlışlarımızı düzeltirler. Gelecek kuşak-ların çok daha gelişmiş bilgilerine güvenerek hiçbir kuşku duymadan yayın-lıyorum bu yapıtı. Elimden geleni yaptım.

O. H.

Gök Boşluğunda Bir Dünya

MİLYONLARCA YIL ÖNCE, gök boşluğunda sıcak bir gaz bulutu belirdi. Bu bulut, uzun bir gelişme sonunda dünyamız olacak. Biz insanlar, acı ve tatlı bütün serüvenlerimizi onun üstünde yaşayacağız.

Öykümüz, güneşin parlak ışıkları altında renklenene bu bulutla başlıyor. Sıcaklığın bulutumuzdaki hidrojen ve oksijen birleşimini göğeye uçurduğunu varsayıyoruz. Yaşamımızın gerçekleşmesi için gereken su kalın bir bulut halinde dünyamızı çevrelemiş olmalı. Yoksa dünyamız soğuyamazdı. Bu, öylesine kalın bir buluttu ki güneş ışınlarının dünyamıza ulaşmasına engel oluyordu. Dünyamız karanlıktı, bundan ötürü de soğuması hızlanmıştı. Soğuma, milyonlarca yıl sürmüştür herhalde. Isı, kaynama derecesinin altına düştüğü zaman, dünyamızı çevreleyen bulut sağanaklar halinde boşanmaya başlamıştır. Böyle olmasaydı suyu nereden bulabilirdik? Dünyamızdaki boşluklar sularla dolmuştur. Yağmurların tuzsuz olduğunu biliyoruz. Tuz, okyanuslara, uzun jeolojik çağlar boyunca kara parçalarından taşınmıştır. İnsan tohumlarının varlaşabilmesi için tuzlu sular gerekiyordu.

SUDA BİR HÜCRE

Canlılığın gerçekleşebilmesi için hücre (cellule) yaşamına elverişli bir ortam oluşmalıydı. İşte, canlılığın ilk adımı olan hücre, okyanusların bu tuzlu sularında gerçekleşmiş olmalı.

Bilgin Oparın, hidrokarbonların, tuzlu suyun etkisiyle inorganik karbon bileşimlerinden meydana geldiğini tanıtlamış bulunuyor. Okyanuslarda erimiş olarak bulunan hidrokarbonların birbirleriyle birleşerek gittikçe daha gelişmiş bileşikler meydana getirmiş olmaları

düşünülebilir. Kimya laboratuvarlarında yapılabilen bu bileşiklerin, geniş okyanus laboratuvarlarında da yapılabileceği yadsınmaz. Bu bileşiklerin içinde, canlılığın temel özdeği (maddesi) olan proteinler de vardır. Proteinler, amino asitler denilen çok küçük parçacıklardan meydana gelmişlerdir. İçlerinde karbon, hidrojen, oksijen, azot ve kimi durumlarda da fosfor ve kükürtlü elementler bulunur. Canlılığın en gerekli özdeği olan enzimler de proteinlerden başka bir şey değildirler. Canlı hücrenin plazmasının büyük bölümü proteindir. Bütün canlı organizmaların bileşimini meydana getiren bu canlı özdeği protoplazma denir. En küçüğünden en büyüğüne kadar bütün canlılar, içlerinde protoplazma bulunan hücrelerden dokunmuştur.

YAŞAMAK

Yaşamak, devimlilik (hareketlilik) demek. Taşıyla toprağıyla, göğüyle yıldızıyla tüm evren yaşamakta. Ama biz insanlar bu deymi, gözlerimizle görebildiğimiz kımultılar ölçüsünde kullanmışız. Bitkilerle hayvanları canlı, bunların dışındaki tüm nesneleri cansız saymışız. Öyle olsun. Biz de, gerçekte henüz bir başlangıç olduğu halde bizlere pek uzun gelen insanlık serüvenimizde bu yanlış anlamı sürdürüceğiz.

Bu anlamda yaşam, protein özdeğinin varlık biçimidir ve bütün gizleri çözümlenmiştir. Yaşam, bir özdeğin başka bir özdekten bir şeyler alması ve başka özdeklere bir şeyler vermesiyle gerçekleşiyor. Canlanma, böylesine bir alışverişi başlamaktadır. Bu alışverişi sağlayan da doğanın *yansıma* (in'ikâs, reflexion) özelliğidir. Doğada her nesne başka nesneleri yansıtır ve başka nesnelerde yansır. Cansız doğada bu yansıma, örneğin suyun güneşi yansıtması ve güneşin suda yansması gibi, pasif bir olgudur. Bu pasif yansıma, uzun bir gelişme süreci sonunda, protein özdeğinde aktif bir yansımaya ulaşmıştır. Protein özdeği, artık çevresinin etkilerine aktif tepkiler göstermeye başlıyor ve bunu yaparken de yeniden kazanmak zorunda bulunduğu bir enerji harcıyor.

Demek ki bu enerjiyi çevresinden geri alma yeteneğini oluşturmaktan başka çıkar bir yolu yok. Protein özdeğinin çevresiyle bu sürekli özdek alışverişi *mayalanma* (fermentation) özelliğini oluşturmuştur. Mayalanma da zorunlu olarak, *metabolizma* (değiştirme ve

dönüştürme) olayını gerçekleştiriyor. Metabolizma çelişkili bir süreçtir, hem özümlem hem ayrıştırır. Bir yandan besinsel özdekler canlı dokulara dönüştürülürken, öbür yandan canlı dokular cansız özdeklere dönüştürülür. Soğuyan gaz bulutundaki o güzelim yaşam, böylelikle başlar. Cansız doğadaki yansıma, bu canlı organizmanın oluşumuyla yaşambilimsel (biyolojik) bir yansımaya, uyarılabilirliğe (tenbîh yeteneğine) dönüşmüştür. Canlı organizmanın gelişmesi, zamanla, daha yüksek bir yansıtma biçimi olan *duyum* (ihşâs)'ları oluşacaktır. Giderek, çok daha yetkin bir yansıtma aracı olan *sinir sistemleri* meydana gelecektir. Canlı organizmanın en gelişmiş biçimi olan insandaysa *düşünme* ve *bilgi edinme* süreci, çok özelleşmiş bulunan bu sinirler aracılığıyla başlar. İnsanın dışında bulunan tüm nesnel gerçeklik bu sinirler aracılığıyla yansır ve bilgileşir. Ne var ki, kısaca özetlediğimiz bu pek açık ve yalın sonuca varmak için, yüzlerce bilginin bilimsel çabaları ve bulguları gerekmiştir.

YERYÜZÜNDE BİR İNSAN

Taşlardan, topraklardan, madenlerden, bitkilerden, hayvanlardan insana kadar gelen bu süreç, ne türlü bir süreçtir? Bu akıl durdurucu görünümün altında yatan nedir?

Şimdi artık bu çok yalın doğa yasasını açık seçik biliyoruz. Milyonlarca yıl süren bu dramatik serüvenin altında yatan, doğanın evrensel *evrim yasası*'dır. Ama bu yasayı bilimsel olarak açıklayabilmek için Charles Darwin (1809-1882) gibi bir bilgin gerekiyordu.

Öküz, korunması için, boynuz verilmiş. Ya mürekkepbalığı korunmayacak mı? Onun da boyası var. Mürekkepbalığı öylesine boyar ki suyu, saldıranlar ne etseler onu bulamazlar. Boynuzsuz, boyasız tavşan da çevik bacaklarına güvenir. Kuşlar kanatlanıp uçarak kendilerini kurtarırlar. Ya boynuzsuz, boyasız, kanatsız, hantal bacaklı insan? Onu da usu (aklı) koruyacak. İyi ama neden kimine boynuz, kimine boya, kimine çevik bacak, kimine kanat, kimine us? Örneğin bütün varlıklar boynuzlu olamazlar mıydı?

Bu soruya Darwin'den çok önce Fransız bilgini Jean Lamarck (1744-1829) karşılık vermişti: Hayır, olamazlardı. Çünkü her varlık, içinde varlaştığı özdeksel koşullara göre oluşuyordu. Ne türlü koşullar içindeyse o türlü olmak zorundaydı. Kuşu varlaştıran koşul-

lar çevik bacakları gerektirmediği gibi öküzü varlaştıran koşullar da usu gerektirmiyordu. Gereksinme (ihtiyaç) organ yaratmaktaydı. Buna karşı, artık gereksinmeyen organlar da köreliyor ve ortadan kalkıyorlardı. Ortamın zorlamasıyla meydana gelen özellikler kalıtlemla kuşaklardan kuşaklara geçiyor, geçerken daha da gelişıyorlardı. Örneğin, zürafa, önceleri otlarla beslendiğı için normal boyunlu ve normal bacaklı bir hayvandı. Yaşadığı çevre çölleşince başka bir çevreye geçerek yiyeceğini yüksek dallardan sağlamak zorunda kalmıştı. O yüksek dallara erişebilmek için de zorunlu olarak bacakları ve boyunu uzamıştı.

Ne var ki bu karşılık evrimi açıklamaya yetmiyordu. Daha başka ve haklı soruları da karşılayabilmek gerekiyordu. Çevresel koşulların etkisiyle varlaşan özellikler nasıl oluyor da kuşaklardan kuşaklara geçebiliyordu? *Ortam* adı verilen bilinçsiz bir güç bu kadar düzenli ürünler meydana getirebilir miydi?

Darwin'ın büyük önemi, bu soruları bilimsel olarak karşılamasındadır. Darwin bu alana bol sayıda bilimsel kanıtlar getiriyor. Kendinden önce bu alanda çalışan Lamarck, Diderot, Robinet, Charles de Bonnet vb. gibi evrimcilerin kuramsal varsayımlarını düzeltiyor ve bilimsel olarak doğruluyor. Özellikle Lamarck'ın *soyaçekim* ve *çevreye uyuma* varsayımlarını yepyeni *doğal ayıklama* ve *yaşama savaşı* bulgularıyla güçlendiriyor. Darwin'e göre yaşam kasırgası içinde ancak yaşama gücü olanlar canlı kalırlar ve türlerini sürdürürler. Bu, bir doğal ayıklanma ya da *doğal seçme* (selection naturelle)'dir. Yaşama savaşında ayakta kalanlar belli özellikler gösterenlerdir. Bu özellikler, soyaçekimle yeni kuşaklara geçmektedir, hem de daha gelişerek. Bitki ve hayvan yetiştirenler kuraldışı (müstesna) özellikler gösterenleri birbirlerine aşılaya aşılaya yeni türler elde ederler. İnsanların bile yapabildiğı bu aşılamaı doğa daha kolaylıkla ve doğal olarak yapmaktadır.

Gerçekten de bu seçim, doğumdan önce başlamaktadır. Örneğin bir insan yaratmak için iki yüz yirmi beş milyon erkek tohumu sekiz saat süren bir yarışa girerler. Kadın yumurtası karanlık bir köşede gizlenmiştir. İki yüz yirmi beş milyon yarışçı arasından hangisi ancak daha önce varır, yumurtayı gizlendiğı köşede bulabilirse, doğacak çocuğı o meydana getirecektir. Kazanan, en güçlüdür. Çünkü, en iyi koşucu, en iyi bulucu ve en iyi delici olarak üç sınavda da başarıya

ulaşmıştır. En güçlü, en iyi, en uygun böylelikle seçilir ve yenilen iki yüz yirmi dört milyon dokuz yüz doksandokuz bin dokuz yüz doksandokuz olanak (imkân), doğal süpürgecin acımak bilmeyen süpürüşü önünde ölüp giderler. Cinsi yaşatan, sürdüren en güçlülerdir (Dr. Fritz Kahn, *İnsan ve Hayat*, s. 38).

Darwin'e göre böylesine bir evrim sonunda hayvandan insana geçişte son hayvan halkası maymundur. İnsan, çok gelişmiş bir maymun türünün uygun koşullar altında evrimi sonunda meydana gelmiştir.

Bir fille bir kertenkelenin, bir insanla bir solucanın aynı soydan olduklarını hemen kavramak kolay değildir elbet. Prof. Alfred Weber, insanın bir maymun değişimi olduğunu bir türlü anlamak istemeyenlere: Utanmayın, diyor, aslandan ya da gül ağacından geldiğiniz söylenseydi, hiç kuşku yok, hoşunuza gidecekti. Kutsal Kitap size, yüzyıllarca, bir toprak külçesinden varolduğunuzu söyleyip durdu da niçin utanmadınız? (*Felsefe Tarihi*, s. 345-346). Gerçekte insanla hayvan arasında, sanıldığı kadar büyük bir uçurum yoktur. Hayvanın insana oranı, tomurcuğun çiçeğe oranı gibidir.

Antropoloji bilgini Sir Arthur Keith şöyle diyor: Darwinizmi maymundan hemen insana geçivermiş bir evrim zinciri olarak anlamak yanlıştır. Büyük insan familyasının çeşitli gruplara ve bu grupların da çeşitli türlere ayrıldığı bir eski dünya düşünün. Bugün maymunlar nasıl büyüklü küçüklü çeşitli gruplar halinde görünüyorsa, o eski dünyanın insanları da öyle görünmekteydiler. İşte bu çeşitli türler girdabı içinde bir tür, yaşama kavgasından ortak olarak bugünkü insan türünü meydana getirmiştir (A. Keith, *İnsanlığın Eskiğine Dair*).

Darwin kuramı, evrene altı bin yıllık bir yaş biçen, gökle yer arasındaki bütün varlıkların altı gün içinde yaratıldığını bildiren Kutsal Kitapları kökünden çürütmektedir. XIX. yüzyılın bütün dincileri, bu yüzden, Darwin'e geniş çapta tepki göstermişlerdir. Oxford Piskoposu Wilberforce, Darwin'i savunan Th. Huxley'e, kendisinin baba yönünden mi, yoksa ana yönünden mi maymundan geldiğini sormaktadır. Huxley, bu kabalığa şu karşılığı veriyor: Bilimsel gerçekleri baltalamak için diller döken bir adamın soyundan gelmekten, alçakgönüllü ve haddini bilen bir maymunun soyundan gelmeyi tercih ederim (A. Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, c. II, s. 109). Yurdumuzda da bu kuramı tanıtmaya çalışan Ahmet Mithat Efendi'nin yazıla-

rına karşı o günün hükümeti şu buyruğu vermiştir: *Fîmâbâat Mithat Efendinin maymunlarına dair matbuata zinhar nesne yazdırılmaması...*

Antropoloji alanındaki son bulgular günümüzden 400 milyon yıl önceki Silür döneminde deniz hayvanlarının yaşadığını, 300 milyon yıl önceki Karbon döneminde kara bitkilerinin belirlediğini, 150 milyon yıl önceki Jura döneminde dinozorlarla sürüngenlerin görüldüğünü, 60 milyon yıl önceki Eosen döneminde de maymun ve ilerde insanlaşması muhtemel primatların çoğaldığını meydana koymuştur. Bu çağlardan kalma fosil kalıntıları, günümüzden 35 milyon yıl önceki Oligosen döneminde yaşamış olan *Aegyptopithecus Zeuxis*'in insanlaşmayı hazırlayan maymun türlerinden *Dryopithecus*'ün atası olabileceği kanısını uyandırmıştır. *Dryopithecus Africanus* adı verilen bu maymun türüyse, günümüzden 25 milyon yıl önceki Miosen döneminde yaşamıştı. Bu çağda bulunan *Ramapithecus punjabicus* ve *Kenyapithecus Africanus*'ün insan türünü meydana getirecek olan ilk insanımsılar (Latince: *Hominidae*) oldukları sanılmaktadır. 12 milyon yıl önceki Pliosen döneminden hiçbir fosil bulunamamışsa da 3 milyon yıl önceki Pleistosen döneminden ilk insanlaşan maymun grubu olduğu sanılan *Australopithecus* fosilleri bulunmuştur. Çünkü, bunlara gelinceye dek bütün maymun grupları çoğunlukla ağaçlarda yaşarken bu grubun yerde yaşadığı saptanmıştır.

Bu maymun-insan fosillerinin ilki 1924 yılında Rodezya'da bulunmuştu. Daha sonra bu türden düzinelerle fosil meydana çıkarılmıştır. Bu fosillerle birlikte bunlarca yapıldığı sanılan yontulmuş çakıl taşları da bulunmuştur. Pleistosen döneminin üçüncü buz çağından önce insan türünün geniş ölçüde yayıldığı sanılmaktadır. *Neandertal adamı* bu ilk insanlardan biridir ve *Homo sapiens Neanderthalensis* adıyla anılmaktadır. Bu dönemin dördüncü buz çağı Neandertal adamını hemen tümüyle yoketmiştir. Ama, bu çağ sona ermeden *Homo sapiens sapiens* adı verilen gerçek insanlar dünya üstünde görünmüşlerdir. Sürüp gitmekte olan soyumuzun ataları bunlardır. Bu insanlar çeşitli ırklar halinde varolmuşlardır. Bu ırkların ilki de *Cro-Magnon* ırkıdır.

Zaman içindeki bu tarihsel serüveninden de anlaşılacağı gibi insan, doğanın ürünüdür ve yaşambilimsel evrimin sonucudur. Yaşambilimsel evrimden insansal tarihe geçiş *emek*'le başlamıştır. İnsansal emeği hayvansal *çaba*'dan ayıran, bu emeğin *bilinç*'li oluşudur. Emek ve bilinç, birbirlerinin koşulu olarak, insana özgü bir diyalektik

ikileşmedir. Yüksek hayvan türlerinde beliren zekâ ve onunla sınırlı olarak gelişmiş bulunan çaba, evrim sonucunda insansal bilinç ve bilinçli emeğe dönüşmüştür. Bu gelişme, pek uzun bir evrimin ürünüdür. Hayvansal zekâ ve çaba, sadece *doğadan yararlanmak*'la kalmış, *doğayı yararına uygun olarak değiştirip, ona egemen olmak*'la insanlaşmıştır. İnsan, kendisini meydana getiren doğasal koşulları aşmakla varlaşmıştır ve bundan ötürüdür ki, artık o, doğasal koşullara indirgenemez. Bilinç ve eyleminin birbirlerini karşılıklı olarak etkilemesiyle gerçekleşen uzun bir evrim sonunda *alet* yapmış ve hayvandan farklı olarak *kendi kendini üretmiş*'tir. Hayvan, *tek başına bir varlık* olduğu halde, insan ancak *toplumsal bir varlık* tir: “İnsan, toplumsal ilişkilerinin toplamıdır”.

Ama gene de karşılanması gereken bir soru var: İnsan nedir? Madenler, bitkiler ve hayvanlar arasında böylesine *başkalaşmak* (insanlaşmak) neden?

Hollandalı anatom Louis Bolk'a göre, bu başkalaşmanın nedeni, bireysel gelişmedeki gecikmedir (Retardation kuramı). İnsana özgü nitelikler, bu gecikmenin sonucudurlar. Hayvan doğduktan birkaç gün, ya da birkaç hafta sonra yürür, insan ancak bir yıl sonra yürümeye başlar. Hayvanın büyümesi birkaç gün ya da birkaç yılda biter, insanın büyümesi on dokuz yıl sürer. Üretme yeteneği hayvanda birkaç ay ya da birkaç yılda, insanda on beş yılda başlar. Hayvanlar tüylü doğarlar, insan on beş yıl sonra tüylenir. Daha pek çok alanlarda da görüleceği gibi insan, pek uzun yıllar, doğuş sırasındaki durumunda (embrional durum) kalır. Bu gecikme, sonunda – insanın kılızlığında görüldüğü gibi – büsbütün yokolmaya varacak olan (elimination) bir organ gerilemesini, güçsüzlüğünü doğurur. Her hayvan çevresine uyar, insansa bu güçsüzlüğünden ötürü çevresine uymaz. Bu yüzden de yaşayabilmek için çevresini kendisine uydurmak zorundadır. Tükenip yokolmamasını da gene bu gecikmeye borçludur.

Profesör Bolk'a göre, gelişmenin gecikmesi, bir iç engelleme yüzündendir. Bu engellemeyi de iç guddelerin ürünleri olan hormonlar sağlamaktadır. İnsan vücudunda engelleyici hormonların çoğalması, beynin büyümesiyle bağlantılıdır. Zekânınsa, beynin bedene göre büyüklüğüyle arttığını biliyoruz. Şu halde, denilebilir ki, insanın gücü güçsüzlüğündedir. İnsan, çevresine uyamayacak kadar güçsüz-

leştiginden, çevresini kendisine uydurabilmek için akıllanmak zorunda kalmıştır. Beyni büyümüş, zekâsı artmıştır. Maymun, soğuğa karşı kıllanarak yaşar. İnsan kıllanamayınca, maymunun derisini yüzüp kendi sırtına geçirerek yaşar. Bu yüzdendir ki, dağ hayvanı dağda, ova hayvanı ovada, deniz hayvanı denizde, sıcak hava hayvanı sıcakta, soğuk hava hayvanı soğukta yaşayabildiği halde insan, dünyanın her köşesinde yaşamaktadır.

İsviçreli zoolog Portmann da, insangillerin (hominid) başkalaşmasını erken doğumlarına bağlamaktadır. Bu erken doğuş, kuşaklar boyunca olağanlaşmıştır. İnsan, doğduktan sonra daha bir yıl ana rahmindeki gibidir, hızlı bir büyüme içindedir. Bir yıl sonra bu büyüme yavaşlar. Maymungiller (anthropoid) yetişme çağına eriştikleri zaman insangiller henüz erginleşmeye başlamışlardır. İnsanın erken doğuşundan ileri gelen bu gecikme, ömrü boyunca sürmektedir. Bu gecikme, insan yavrusunun uzun yıllar ana babasınca beslenmesini gerektirir. Evlilik kurumunun biyolojik temeli budur. Güçsüzlüğün nedeni olan erken doğum, güçsüzlüğün gereği olan beyni zorlamıştır. Portmann'a göre insan, insanlığını erken doğuşuna borçludur. Görüldüğü gibi, Adolf Portmann'la Louis Bolck, bu konuda birbirlerini tamamlamaktadırlar.

Alman antropologu Profesör Arnold Gehlen, ortak bir atadan gelmiş oldukları halde, insanla hayvan arasında bir *nitelik* (mahiyet) ayrımı bulunduğunu kanısındadır. İnsanda bir hayvanlık vardır ama, insan denilen varlık, bu hayvanlığın sınırını aştıktan sonra başlar (A. Gehlen, *Der Mensch, Seine Natur and Seine Stellung in der Welt*, 1940).

Hayvanın her organı, bir çevreye uymadır. İnsanın hiçbir organı, çevreye uyma değildir. Hayvanın herhangi bir organını ele alarak onun yaşadığı çevreyi, yediği şeyleri, karşılaştığı düşmanları ortaya koyabiliriz. Devekuşu step için, şempanze orman için yapılmıştır. Buna karşı insanın, doğanın hiçbir koşuluna uygun gelen hiçbir organı yoktur. Buz çağı hayvanlarının hepsi tüylüdür. Buz çağı insanı tüylü değildir. İnsan yaşamasını, hayvan gibi çevreye uymasına değil, kendine özgü bir özellikle çevreyi kendisine uydurmasına borçludur. İşte insan demek, bu özellik demektir. Hayvanlık alanında çevreye göre organların özelleşmesi kuramı (specialisation), insanlık alanında çevrenin özelleştirilmesiyle elde edilmiştir. Hayvan, doğa karşısında tam ve uygun, insansa eksik ve doğaya karşıt bir varlık-

ORHAN HANÇERLİOĞLU

DÜŞÜNCE TARİHİ

*Başlangıcından günümüze
insanoğluna yol gösteren düşünsel iklim...*

Orhan Hançerlioğlu, insanlığın var ettiği kimi kavramları, akımlar ve yapıtlar temelinde incelerken bilim, sanat ve evrensel düşünce tarihinin dönüm noktalarını oluşturan atılımları eleştirel ama nesnel bir gözle değerlendirmektedir.

Yoğun bir emek ürünü olan kitap, insanoğlunun dört bin yıllık düşünsel birikiminin yanı sıra dünyayı anlama, kavrama ve yorumlamada biricik rehber olma özelliğini koruyor.

Düşünce Tarihi, çağdaş, yenilikçi ve kuşatıcı yaklaşımıyla günümüzün olduğu kadar gelecek kuşakların da düşünsel yolunu aydınlatıyor.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2136-4

9 789751 421364

KDV'den muaf